

Postulaty ugrupowań politycznych podczas wyborów do Rady Miejskiej miasta Wilna w latach 1919–1939

Z chwilą odzyskania niepodległości przez Polskę w listopadzie 1918 roku rozpoczął się żmudny proces odbudowy jej państwowości. Ziemie byłego Kraju Północno-Zachodniego Cesarstwa Rosyjskiego, poczynając od 1915 roku okupowane były przez wojska niemieckie, a następnie Armię Czerwoną, z którą oddziały polskie weszły w konflikt zbrojny¹. Zajęcie Wilna przez Polaków nastąpiło w dniu 19 kwietnia 1919 roku, co zapoczątkowało długi proces budowy polskiej administracji terytorialnej. Temu procesowi towarzyszyła dyskusja o ustrojowej przyszłości tych ziem, zaś prym w tej debacie wiodli zwolennicy opcji federacyjnej oraz inkorporacyjnej².

Pierwsze akty prawne, dotyczące przyszłego samorządu miejskiego Wilna zostały wydane przez Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich Jerzego Osmołowskiego, stojącego na czele Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich³, mianowanego na to stanowisko

---

¹ O akcji wojskowej generała Lucjana Żeligowskiego i przygotowaniach do niej oraz o sytuacji na Wiłeńszczyźnie w 1919 roku patrz szerzej: J. Ochmański, *Kulisy wyprawy wileńskiej Piłsudskiego* [w:] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich*, t. 3, Warszawa 1968, s. 65–78; Idem, *Historia Litwy*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1982, s. 296–298; P. Łossowski, *Konflikt polsko-litewski 1918–1920*, Warszawa 1996, s. 40–46; K. Kalata, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich w latach 1919 – 1920. Struktura organizacyjna i zarys działalności* [w:] „Czasopismo Prawno Historyczne”, 2003, t. 55, z. 2, s. 61–65; B. Waligóra, *Walka o Wilno. Okupacja Litwy i Białorusi w 1918–1919 roku przez Rosję Sowiecką*, Wilno 1938, s. 415–447; E. Romer, *Dziennik 1919–1923*, Warszawa 1995, s. 281–343; K. Badziak, *W oczekiwaniu na przełom. Na drodze od odrodzenia do załamania państwa polskiego: listopad 1918 – czerwiec 1920*, Łódź 2004, s. 486 – 489; Z. Fedorowicz, *Trzydzieści lat mego pobytu w Wilnie 1914 – 1944*, Bydgoszcz 2010, s. 71–85; G. Łukomski, *Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918–1920*, Poznań 1994, s. 60–85; J. Wołkonowski, *Święto Wielkiej Nocy* [w:] „Karta”, 2002, t. 34, s. 14–27.

² Szerzej o koncepcjach federacyjnych i inkorporacyjnych oraz ich zwolennikach patrz [w:] D. Szpopier, *Sukcesorzy Wielkiego Księstwa. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904–1939*, Gdańsk 1999, s. 179–320; Idem, *Od Mińskiego Towarzystwa Rolniczego do Stronnictwa Krajowego Litwy i Białej Rusi – szkic dziejów polskiej myśli konserwatywnej na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego na przełomie XIX i XX wieku* [w:] *Ostatni obywatele Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Lublin 2005; Idem, *Gente Lithuana, natione Lithuana. Myśl polityczna i działalność Konstancji Skirmuntt (1851–1934)*, Gdańsk 2009, s. 289–306; P. Dąbrowski, *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918*, Kraków 2010, s. 287–300; *Autonomia Litwy*, rkps, LMAVB (Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich w Wilnie), F 9 – 2364, k. 2–3.

³ Szerzej o Zarządzie Cywilnym Ziem Wschodnich patrz [w:] J. Gierowska-Kałuża, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*, Warszawa 2003; K. Kalata, *op. cit.*, s. 61–81.

w dniu 15 kwietnia 1919 roku⁴. Tymczasowym prezydentem miasta został Witold Abramowicz, pełniący tę funkcję do chwili wyboru nowego prezydenta we wrześniu 1919 roku⁵. Szybko przystąpiono do działań na rzecz regulacji kształtu samorządu terytorialnego Ziem Wschodnich, w tym także do unormowania sytuacji prawnej w kwestii wyborów do Rady Miejskiej. W tej materii wydano rozporządzenia Komisarza Generalnego oraz Komisarza Okręgu Wileńskiego, na przykład przepisy wykonawcze do rozporządzenia Komisarza Generalnego o wyborach do tymczasowej Rady Miejskiej m. Wilna z dnia 16 czerwca 1919 roku, rozporządzenie o ułożeniu list wyborców do tymczasowej Rady Miejskiej z dnia 16 czerwca 1919 roku, przepisy o głosowaniu przy wyborach do tymczasowej Rady Miejskiej z dnia 20 czerwca 1919 roku, przepisy o załączeniu list kandydatów przy wyborach do tymczasowej Rady Miejskiej, oraz rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich o ustawie miejskiej z dnia 14 sierpnia 1919 roku⁶. Ustalono, że czynne prawo wyborcze przysługiwać będzie wszystkim osobom, które ukończyły 21 lat oraz stale zamieszkują w granicach gminy miejskiej co najmniej przez dziesięć miesięcy. Prawo to miały także osoby, które na skutek działań wojennych lub w celach zarobkowych opuściły miasto, o ile mieszkały w Wilnie w trakcie układania list wyborczych oraz w okresie jednego roku od 1912 roku przed emigracją. Bierne prawo wyborcze przysługiwać miało wszystkim wyborcom, którzy ukończyli 25 lat oraz umieli czytać i pisać w jakimkolwiek języku⁷. Wybory samorządowe, zarządzone dnia 31 lipca 1919 roku⁸, miały szczególne znaczenie dla mieszkańców miasta, ponieważ Wilno, zrujnowane działaniami wojennymi, dostało pierwszą szansę na odbudowę dzięki rozsądnej polityce przyszłych radnych⁹. Jak jednak miało się później okazać „Wilno nie miało szczęścia do gospodarzy”¹⁰. Nie może

⁴ K. Kalata, *op. cit.*, s. 65–67.

⁵ *Okólnik do szefów sekcji i kierowników wydziałów*, Wilno, 10 V 1919, LCVA (Litewskie Centralne Archiwum Państwowe w Wilnie), f. 64, ap. 20, b. 1, k. 32; patrz też: P. Bohusz, *Wybory miejskiej*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 25 V 1919, nr 31, s. 1; Z. Fedorowicz, *Trzydzieści...* s. 85–86.

⁶ Treść przepisów odnośnie do wyborów do Rady Miejskiej Wilna oraz ustawy miejskiej dostępna jest w: *Przepisy wykonawcze do rozporządzenia Komisarza Generalnego z dnia 28 maja 1919 roku nr 15 o wyborach do tymczasowej Rady Miejskiej m. Wilna*, Wilno, 16 VI 1919, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 1, k. 50–50v; *Rozporządzenie nr 6 o ułożeniu list wyborców do Tymczasowej Rady Miejskiej miasta Wilna*, Wilno, 16 VI 1919, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 1, k. 51–52v; *Przepisy o głosowaniu przy wyborach do Tymczasowej Rady Miejskiej miasta Wilna*, Wilno, 20 VI 1919, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 1, k. 53–54v; *Przepisy o załączeniu list kandydatów przy wyborach do Tymczasowej Rady Miejskiej miasta Wilna*, Wilno, 20 VI 1919, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 1, k. 55–55v; *Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich o ustawie miejskiej*, Warszawa, 14 VIII 1919, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 2, k. 1–11; patrz także: K. Kalata, *op. cit.*, s. 84–86.

⁷ *Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich o wyborach do tymczasowych Rad Miejskich*, Warszawa, 25 VI 1919, LCVA, f. 13, ap. 1, b. 4, k. 25–26; K. Kalata, *op. cit.*, s. 84.

⁸ LCVA, f. 64, ap. 20, b. 215, k. 14; Odpis telegramu Komisarza Generalnego o zarządzeniu wyborów miejskich.

⁹ *Odezwa do mieszkańców miasta*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 5 VI 1919, nr 39, s. 2.

¹⁰ Z. Fedorowicz, *Trzydzieści...* s. 86.

dziwić fakt, że w związku z odzyskaniem niepodległości i uwolnieniem się od wpływów państw sąsiednich argument wprowadzenia polskich rządów trafiał do szerokiego grona wileńskich wyborców i został wykorzystany w trakcie prowadzonej kampanii wyborczej¹¹.

Głosowanie odbyło się dnia 7 września 1919 roku, a jego wyniki dały zwycięstwo Grupie Polskiej Chrześcijańsko-Narodowej¹², która zdobyła aż 31 mandatów. Jedno miejsce w Radzie Miejskiej zyskała Grupa Polska Demokratyczna, dwóch radnych przypadło Grupie Sekcji Związków Zawodowych i Polskiej Partii Socjaldemokratycznej Litwy i Białej Rusi, a pozostałe 14 mandatów otrzymały ugrupowania żydowskie¹³, co łącznie dało czterdziestu ośmiu radnych. Pierwsze posiedzenie nowej Rady Miejskiej odbyło się dnia 22 października 1919 roku, kiedy to nie tylko dokonano wyboru Witolda Bańkowskiego na stanowisko prezydenta miasta¹⁴, ale także Rada Miejska oraz poszczególne ugrupowania polityczne uchwałyły swoje deklaracje¹⁵. Wileńscy radni w imieniu wszystkich mieszkańców wyrazili dążenie do przyłączenia Wileńszczyzny do Polski, wierząc, iż „cały Naród polski dopomni się skutecznie o swą spuściznę dziejową i nie zaniebda niczego dla ostatecznego wcielenia jej do całości wolnej Ojczyzny [...] oraz do powołania [...] posłów do polskiego Sejmu Ustawodawczego w Warszawie”¹⁶.

Swoją deklarację wydało także Polskie Stronnictwo Demokratyczne, które stwierdziło, że mimo tego, iż „wynik wyborów, na demokratycznej ordynacji opartych, wymownie świadczy o polskim charakterze miasta” [...] to „jednak wspólność interesów wszystkich ziem Litwy i Białej Rusi oraz gospodarcze, kulturalne i historyczne znaczenie Wilna dla całego kraju, Polskie Stronnictwo Demokratyczne – zgodnie ze swym programem będzie i na terenie Rady Miejskiej dążyć do połączenia całego kraju z Polską na zasadach federacji”¹⁷.

Z podobnym postulatem w swoim oświadczeniu wystąpiła Polska Partia Socjaldemokratyczna Litwy i Białej Rusi stwierdzając, „że proces wyborczy odbywał się pod naciskiem rozpolitykowanego kleru, zorganizowanego z posiadającymi warstwami

---

¹¹ *Przed wyborami*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 27 VII 1919, nr 82, s. 2; *Do ludności polskiej miasta Wilna*, „Dziennik Wileński”, 10 VIII 1919, nr 94, s. 2.

¹² *Kto rano wstaje – temu Pan Bóg daje!*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 7 IX 1919, nr 117, s. 3; Jednym z haseł wyborczych Grupy Polskiej Chrześcijańsko-Narodowej było: „Kto rano wstaje – temu Pan Bóg daje! Wstań więc dziś rano i udaj się natychmiast do biura wyborczego. Oddasz tam głos swój na listę nr 1. W ten sposób spełnisz swój święty obowiązek, jako Polak i katolik”.

¹³ Listy z nazwiskami członków grup wyborczych znajdują się w: LCVA, f. 64, ap. 20, b. 4, k. 28–34.

¹⁴ J. Wołkonowski, *Miasto polsko-żydowskie* [w:] „Karta”, 2002, nr 34, s. 28; Z. Fedorowicz, *Trzydzieści...* s. 86.

¹⁵ *Protokół z posiedzenia organizacyjnego Rady Miejskiej z dnia 22 października 1919 roku o godzinie w pół do 7-ej po południu*, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 4, k. 47–49.

¹⁶ J. Wołkonowski, *Miasto...* s. 28.

¹⁷ LCVA, f. 64, ap. 20, b. 4. k. 51–51v; Deklaracja Polskiego Stronnictwa Demokratycznego.

miejskimi, które operując religijnym uczuciem pod płaszczykiem taniego patriotyzmu rzucało hasła nienawiści narodowościowej i w celach egoistycznych swojej klasy nie wahali się zasłaniać przelaną krwią żołnierza polskiego”. Pisano dalej: „Kraj nasz, Litwa i Białoruś ze swą stolicą Wilnem przedstawia odrębną całość pod względem ekonomicznym, politycznym i stwierdzając jednocześnie, że lud roboczy [...] dąży do nawiązania jak najściślejszej łączności z robotnikiem Polski [...] my, socjaliści polscy, uważamy, że jedyną formą łączności z Polską, łączności gwarantującej swobodny rozwój wszystkich narodowości w naszym kraju jest związek Federacyjny Litwy i Białej Rusi z Polską”. Odnośnie nowego składu Rady Miejskiej stwierdzili, że: „Rada nie pójdzie drogą obrony ludności robotniczej, lecz drogą obrony interesów swojej klasy — kamieniczników, kupców i kapitalistów. Dlatego też za działalność obecnej Rady Miejskiej nie bierzemy na siebie odpowiedzialności i wchodzimy dla obrony interesów ludu roboczego i demaskowania egoistycznej polityki większości w Radzie, wyrazicielki najbardziej reakcyjnej grupy społeczeństwa”¹⁸.

Żydowscy radni w swojej deklaracji w negatywny sposób odnieśli się do wyników wyborów miejskich, stwierdzając, że „Żydzi, stanowiący połowę ludności w Wilnie, pozostali w znacznej mniejszości i dzięki nadmiernym wysiłkom udało im się przeprowadzić 14 radnych Żydów wobec 34 Polaków. W imieniu ludności żydowskiej wileńskiej protestujemy przeciw temu kategorycznie i stwierdzamy, iż terazniejsza tymczasowa Rada Miejska, która nie odzwierciedla rzeczywistych stosunków narodowościowych panujących w Wilnie, nie może być uznana za prawdziwą przedstawicielkę całej ludności miasta”. Mimo tego dodali, że „w skład tymczasowej Rady Miejskiej wchodzimy jednak, aby bronić naszych narodowych i ekonomicznych spraw, by prowadzić pokojową, produkcyjną pracę razem z przedstawicielami innych narodowości, z którymi chcemy żyć w zgodzie. Podkreślamy przy tym, iż otrzymaliśmy od naszych wyborców imperatywny mandat zajmowania się jedynie sprawami oświatowymi i gospodarki miejskiej, wyłączając wszelkie kwestie prawnopństwowe”¹⁹.

Kwestia rozwiązania wileńskiej Rady Miejskiej, wybranej w 1919 roku pojawiła się w prasie na początku lutego 1927 roku. Wskazywano, że mieszkańcy byli rozgoryczeni nieudolnością radnych, zarządzających miastem oraz że warto przeprowadzić wcześniejsze głosowanie, jeszcze przed właściwym terminem wyborów samorządowych. Argumentowano to tym, że „klika endecka” zaczęła podpisywać długoterminowe zobowiązania, z którymi będą musieli sobie poradzić nowi radni oraz tym, że magistrat potrzebuje „nowego doboru ludzi”, najlepiej niezwiązanych z partiami politycznymi, ale

¹⁸ LCVA, f. 64, ap. 20, b. 4. k. 52–53; J. Wołkonowski, *Miasto...* s. 29; Deklaracja Polskiej Partii Socjaldemokratycznej Litwy i Białej Rusi, wygłoszona przez radnego Józefa Godwoda.

¹⁹ J. Wołkonowski, *Miasto...* s. 30–32; LCVA, f. 64, ap. 20, b. 4. k. 58–59v; Deklaracja radnych Żydów, wygłoszona przez Jakuba Wygodzkiego.

z organizacjami zawodowymi, które mogłyby zaproponować odpowiednich specjalistów²⁰. Według autorów artykułów to właśnie „brak fachowości” był cechą charakterystyczną dla członków ówczesnej Rady Miejskiej, co przyczyniało się do „niszczenia miasta na wielką skalę, niszczenia, któremu czas już kres położyć”²¹. Działania Rady otwarcie krytykował ówczesny radny Waław Gizbert-Studnicki, który na jednym z posiedzeń miał stwierdzić, że „od ośmiu lat gospodarka Magistratu jest jednym nieprzerwanym skandalem”²².

W dniu 11 lutego 1927 roku poinformowano wilnian o rządowych planach, dotyczących wyborów do Rad Miejskich większych miast Polski. Miały się one odbyć w ciągu najbliższych trzech miesięcy, a gdyby Sejm nie uchwalił nowej ustawy samorządowej, Rząd „specjalnym dekretem skasuje ustawę z 1922 roku, na podstawie której przedłużono kadencje wszystkich Rad Miejskich wybranych w 1919 roku i wcześniej”²³. Wkrótce na łamach prasy pojawiła się informacja, że wybory w Warszawie, Radomiu i Wilnie odbędą się zgodnie z obowiązującymi przepisami w połowie maja²⁴. Oczekiwano na jak najszybsze rozwiązanie Rady Miejskiej, co stało się już na przykład w Warszawie. Podstawą do tego miał być wynik kontroli, przeprowadzonej przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w wileńskim magistracie²⁵, która wykazała, że „Rada Miejska nie stała na wysokości zadania”²⁶ w zakresie między innymi polityki gospodarczej i sanitarnej miasta²⁷. Wykazano też, że „kontrola nad magistratem była niedostateczna, a działalność rady przynosiła miastu szkodę”²⁸. Ostatnie jej posiedzenie odbyło się dnia 5 maja

---

²⁰ Est. [sygn. nierozwiązana], *O rozwiązaniu Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 4 II 1927, nr 27, s. 1.

²¹ *Skandale gospodarki miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 8 II 1927, nr 30, s. 1; patrz też: *Fatalna gospodarka miejska grozi katastrofą*, „Kurier Wileński”, Wilno, 8 II 1927, nr 30, s. 2.

²² B. W. Ś. [sygn. nierozwiązana], *Przed rozwiązaniem Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 26 II 1927, nr 46, s. 2.

²³ *Wileńska Rada Miejska będzie rozwiązana*, „Kurier Wileński”, Wilno, 11 II 1927, nr 33, s. 1; patrz też: *Rady miejskie będą wkrótce rozwiązane*, „Kurier Wileński”, Wilno, 18 II 1927, nr 39, s. 2; *Ustawa z dnia 30 marca 1922 roku w przedmiocie przedłużenia okresu urzędowania organów samorządowych na obszarze byłego zaboru rosyjskiego*, Dz. U. R. P., nr 28, poz. 225; patrz też: *Rozwiązanie wileńskiej Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 29 IV 1927, nr 97, s. 1.; *Przed wyborami do Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 7 V 1927, nr 103, s. 2; Kadencja Rady Miejskiej, wybranej w 1919 roku kończyła się w 1922 roku, jednak ze względu na bezskuteczne oczekiwanie na ustawy samorządowe, regulujące przebieg wyborów, przedłużono funkcjonowanie organów samorządowych na podstawie ustawy z dnia 30 marca 1922 roku. Wybory w 1927 roku odbyły się w oparciu o przepisy dotyczące wyborów miejskich z 1919 roku. Przeprowadzeniem ich kierowała Komisja Wyborcza, a przygotowaniem zajmował się Magistrat, którego obowiązkiem było m.in. sporządzenie list z danymi osób uprawnionych do głosowania i pozbawionych tego prawa.

²⁴ *Rada Miejska będzie rozwiązana*, „Kurier Wileński”, Wilno, 23 II 1927, nr 43, s. 1.

²⁵ *Przed rozwiązaniem Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 8 IV 1927, nr 81, s. 2.

²⁶ *Po Warszawie – Wilno. Rozwiązanie Rady Miejskiej w Wilnie*, „Kurier Wileński”, Wilno, 13 IV 1927, nr 85, s. 1.

²⁷ *Rozwiązanie wileńskiej Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 29 IV 1927, nr 97, s. 1.

²⁸ *Przed wyborami w Łodzi*, „Ilustrowana Republika”, Łódź, 29 IV 1927, nr 116, s. 1.

1927 roku²⁹, na którym Rada dała pełnomocnictwa do ubiegania się o pożyczkę długoterminową z Banku Gospodarstwa Krajowego na inwestycje miejskie w celu zatrudnienia bezrobotnych. Upoważniono też Magistrat do czynności negocjacyjnych pożyczki zagranicznej na modernizację przedsiębiorstw miejskich³⁰. W drodze zarządzenia podpisanego przez ministra spraw wewnętrznych generała Felicjana Sławoja-Składkowskiego, wileńska Rada została rozwiązana³¹, a do czasu ukonstytuowania się nowej Rady Miejskiej jej funkcje przejął Magistrat³². Od chwili ogłoszenia tej informacji wśród członków ugrupowań politycznych rozpoczęły się intensywne przygotowania do kampanii wyborczej. W prasie pojawiały się kolejne doniesienia o spotkaniach członków partii w celu uzgodnienia programów i głównych haseł wyborczych, które miałyby zapewnić ich ugrupowaniom zwycięstwo. W demokratycznym „Kurierze Wileńskim” zamieszczono artykuł opisujący te działania w strukturach Narodowej Demokracji, która, działając pod szyldem Obozu Wielkiej Polski, zorganizowała spotkanie dla niektórych polskich instytucji gospodarczych oraz klubów politycznych, w celu wypracowania wspólnej polityki wyborczej. Miano na nim zaproponować powołanie bloku wyborczego o nazwie Komitet dla obrony polskości Wilna, którego hasła miały mieć wydźwięk wyraźnie antysemicki³³. Redakcja „Dziennika Wileńskiego” informowała natomiast o zawiązaniu się „chrześcijańskiego komitetu gospodarczego, mającego na widoku również obronę polskości Wilna”, czyli ugrupowania uniwersalnego, łączącego w sobie organizacje gospodarcze, polityczne i społeczne³⁴. Środowisko żydowskie natomiast, posiadające w Wilnie silną strukturę organizacyjną również zastanawiało się nad odpowiednią formą aktywności politycznej przed nadchodzącymi wyborami. Pojawiły się bowiem trzy koncepcje: powołania narodowego bloku wyborczego, łączącego wszystkie ugrupowania żydowskie, bloku gospodarczego opartego o organizacje o tym samym charakterze, które były reprezentowane przez syjonistów, bądź też stworzenie pojedynczych klubów wyborczych, które doprowadziłyby do rozdrobnienia środowiska żydowskiego. Za tą ostatnią opcją opowiadały się organizacje, które do tej pory nie istniały w lokalnej polityce, a jednak w nadchodzących wyborach widziały szansę na

²⁹ *Z Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 22 IV 1927, nr 91, s. 3; gdzie według redakcji ostatnie posiedzenie Rady Miejskiej odbyło się dnia 21 kwietnia 1927 roku, na którym omawiano sprawy podatku inwestycyjnego na budowę dróg oraz kwestię powstania szkoły powszechnej w majątku Kuprianiszki; por. z: LCVA f. 64, ap. 20, b. 270, k. 132.

³⁰ *Ostatnie posiedzenie Rady Miejskiej*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 6 V 1927, nr 102, s. 2.

³¹ *Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich o ustawie miejskiej*, Wilno, 14 VIII 1919, LCVA f. 64, ap. 20, b. 2, k. 1–11; patrz też: *Rozwiązanie wileńskiej Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 29 IV 1927, nr 97, s. 1; *Rozwiązanie Rady Miejskiej w Wilnie*, „Słowo”, Wilno, 29 IV 1927, nr 97, s. 1.

³² *Rozwiązanie Rady Miejskiej m. Lublina*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 5 V 1927, nr 101, s. 1; patrz też: *Rozwiązanie wileńskiej Rady Miejskiej. Motywy*, „Kurier Wileński”, Wilno, 29 IV 1927, nr 97, s. 1.

³³ *„Obwiepol” a wybory do Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 3 V 1927, nr 100, s. 2.

³⁴ *Przed wyborami*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 7 V 1927, nr 103, s. 2.

zdobycie kilku mandatów. Wymieniano przy tym takie ugrupowania jak Hitahdath, o których pisano, iż była to „syjonistyczna partia pracy, która jest wyrazicielką poglądów części demokratycznej inteligencji żydowskiej”, oraz Aguda „będąca partią wstecznych i klerykalnych elementów wśród Żydów”³⁵. Narodową listę żydowską zgodzili się poprzeć także Białorusini, którzy ze względu na niedużą reprezentację w mieście nie mieli szans na sukces, prowadząc własną agitację wyborczą, a w zamian za to mieliby otrzymać jeden mandat w Radzie Miejskiej. Od początku jednak wyglądało na to, że koncepcja bloku narodowego nie miała większego poparcia, czego wyrazem było stanowisko „Bundu”, czyli Ogólno-Żydowskiego Związku Robotniczego, którego członkowie postanowili przygotować własną listę wyborczą³⁶. Natomiast Związek Rzemieślników Żydowskich prowadził bardziej elastyczną politykę³⁷, przygotowując się jednocześnie do przyłączenia się do bloku gospodarczego, wystawienia własnej listy wyborczej oraz do poparcia koncepcji narodowej, jednak z pewnymi warunkami³⁸. Już 6 maja w prasie pojawiła się pierwsza odezwa do wilnian, sygnowana przez Zjednoczony Polski Komitet Wyborczy Uzdrawienia Gospodarki Miejskiej, w której oprócz szerokiej krytyki działań dawnej Rady i opisu spraw, jakimi powinni zająć się nowi reprezentanci wilnian, zamieszczono tylko jedno zdanie o zabarwieniu politycznym: „Zjednoczony Polski Komitet Wyborczy Uzdrawienia Gospodarki Miejskiej, który walczyć będzie o wprowadzenie do niej ludzi, mających nie dobro partii, lecz miasta, dobro najszerszych jego warstw na celu”³⁹. Pisano także: „Akcja polityczna jest wyłączona, wyłączona jest również walka za pomocą haseł politycznych, która tak fatalne rezultaty dała w poprzednich wyborach do Rady Miejskiej”⁴⁰. Niedługo później na lokalnej arenie politycznej pojawiły się kolejne dwa kluby wyborcze: Bezpartyjny Komitet Obrony Polskości Wilna i Fachowej a Oszczędnej Gospodarki Miejskiej oraz Komitet Chrześcijański⁴¹. Ten pierwszy, zawiązany w dniu 6 maja, wydał odezwę, w której przedstawił pięć spraw, jakimi będzie się kierował podczas wyborów. Na pierwszym planie wysunięto postulat „utrzymania polskiego charakteru Wilna”, następnie oderwania się od zależności partyjnych, wprowadzenia do Rady Miejskiej osób kompetentnych, a na samym końcu wspomniano o zabezpieczeniu interesów wilnian pozostających bez pracy oraz zamieszkujących

³⁵ *Życie żydowskie*, „Kurier Wileński”, Wilno, 5 V 1927, nr 101, s. 2.

³⁶ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Ile Żydzi zdobędą mandatów*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 12 V 1927, nr 107, s. 3.

³⁷ *Kronika. Sprawy żydowskie. Przystąpienie do bloku*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 7 V 1927, nr 103, s. 3; gdzie stwierdzono, że Związek Rzemieślników Żydowskich powziął uchwałę o przyłączeniu się do bloku narodowego.

³⁸ *Mniejszości narodowe wobec wyborów do Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 6 V 1927, nr 102, s. 2.

³⁹ *Wilnianie!*, „Kurier Wileński”, Wilno, 7 V 1927, nr 103, s. 1.

⁴⁰ *O charakter wyborów miejskich*, „Kurier Wileński”, Wilno, 12 V 1927, nr 107, s. 1.

⁴¹ B. W. [sygn. nierozwiązana], *Wybory miejskie*, „Kurier Wileński”, Wilno, 8 V 1927, nr 104, s. 1.

przedmieścia⁴². W dniu 8 maja odbyło się walne zebranie wszystkich partii i organizacji żydowskich, zainteresowanych nadchodzącymi wyborami i ewentualnie utworzeniem bloku narodowego. Na spotkanie przybyli przedstawiciele wszystkich ugrupowań oprócz dwóch socjalistycznych, „Bundu” i „Poalej – Sjon”, które rozpoczęły kampanię wyborczą. Pierwsze spotkanie środowiska żydowskiego w celu wypracowania wspólnej polityki w kwestii wyborów miejskich nie przyniosło oczekiwanego rezultatu. Stwierdzono jedynie, że nie istnieją żadne przeszkody między ugrupowaniami syjonistycznymi a ortodoksyjnymi na drodze do stworzenia wspólnego klubu wyborczego⁴³. Tymczasem podobne rozmowy toczyły się pomiędzy przedstawicielami Niemców, Białorusinów i Rosjan, którzy, idąc śladem Żydów, planowali wystawienie jednej listy wyborczej. Poprzeć ją gotowi byli także Litwini, ponieważ nie chcieli brać udziału w wyborach samodzielnie⁴⁴, a jednocześnie wraz z Białorusinami zrezygnowali ze starań o ewentualne miejsce w Radzie⁴⁵. Szybko jednak koncepcja wspólnego bloku upadła, ze względu na niezdecydowanie grupy litewskiej, która w końcu poparła stronnictwa żydowskie. Polacy ten zabieg wyborczy tłumaczyli międzynarodową polityką litewską, w której wybory do Rady Miejskiej Wilna miały olbrzymie znaczenie, a ewentualna porażka mogłaby mieć niekorzystny oddźwięk i dlatego nie wchodziła w grę. Zdawano sobie sprawę z tego, że bloki żydowskie będą miały większe szanse na zdobycie mandatów, aniżeli ugrupowanie mniejszości narodowych⁴⁶. W związku z zaistniałą sytuacją Rosjanie postanowili powołać własny komitet o nazwie Rosyjski Centralny Demokratyczny Komitet Wyborczy⁴⁷, który po przyłączeniu przedstawicieli białoruskich w dniu 22 maja przekształcił się w Zjednoczony Rosyjsko-Białoruski Komitet Wyborczy do Rady Miejskiej Miasta Wilna⁴⁸.

Równoległe do zebrań organizacji partyjnych odbyła się narada Głównego Komitetu Wyborczego pod przewodnictwem komisarza wyborczego, adwokata Wincentego

⁴² *O gospodarczy charakter wyborów. Odezwa*, „Słowo”, Wilno, 7 V 1927, nr 103, s. 1.

⁴³ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Akcja przedwyborcza wśród Żydów*, „Kurier Wileński”, Wilno, 10 V 1927, nr 105, s. 2; patrz też: *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Szczegóły narady w sprawie utworzenia ogólnie – żydowskiego bloku wyborczego*, „Kurier Wileński”, Wilno, 11 V 1927, nr 106, s. 2.

⁴⁴ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Blok wyborczy Rosjan, Białorusinów i Niemców*, „Kurier Wileński”, Wilno, 10 V 1927, nr 105, s. 2.

⁴⁵ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Blok wyborczy Rosjan ze starowierami, Niemców, Litwinów i Białorusinów*, „Kurier Wileński”, Wilno, 14 V 1927, nr 109, s. 3.

⁴⁶ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Bund i mniejszości narodowe*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 12 V 1927, nr 107, s. 2; *Przygotowania do wyborów do R[ady] Miejskiej. Wśród działaczy litewskich*, „Słowo”, Wilno, 13 V 1927, nr 108, s. 2.

⁴⁷ *Przygotowania do wyborów do Rady Miejskiej. Rosyjski centralny demokratyczny komitet wyborczy*, „Słowo”, Wilno, 20 V 1927, nr 114, s. 2.

⁴⁸ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Blok rosyjsko – białoruski*, „Słowo”, Wilno, 26 V 1927, nr 119, s. 2.

Łuczyńskiego⁴⁹. Poczyniono pierwsze ustalenia odnośnie do organizacji wyborów miejskich. Wzorując się na wyborach do Sejmu Wileńskiego, planowano utworzyć obwody wyborcze oraz przygotować listy wyborcze na podstawie ksiąg meldunkowych, znajdujących się w komisariatach policji. Komisarz Rządu na miasto Wilno polecił także przygotowanie listy osób, które nie posiadały prawa wyborczego, ze względu na brak polskiego obywatelstwa. Szacowano, że takich osób w Wilnie mogło być nawet trzydzieści cztery tysiące⁵⁰. Liczbę radnych miało ustalić Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, ponieważ Magistrat nie wiedział, z którego roku spis obywateli będzie w tym przypadku brany pod uwagę. Zgodnie z ówczesnymi przepisami na sto tysięcy obywateli przypadało czterdziestu pięciu radnych, a liczba ta rosła o jeden na każde kolejne dziesięć tysięcy mieszkańców, przy czym nie można było przekroczyć sumy siedemdziesięciu radnych⁵¹. Przepisy odnoszące się do czynnego oraz biernego prawa wyborczego nie uległy zmianie, więc w tym zakresie obowiązywało rozporządzenie Komisarza Generalnego z 1919 roku⁵².

Przedstawiciele dawnej Rady Miejskiej, wywodzący się głównie z szeregow Narodowej Demokracji⁵³, nie dali za wygraną i podjęli próbę udziału w wyborach pod nazwą Polskiego Centralnego Komitetu Wyborczego, o czym doniósł organ tego środowiska „Dziennik Wileński”. Organizacja ta za najważniejszy cel do realizacji stawiała sobie „obronę polskiego charakteru reprezentacji Wilna oraz postawienie gospodarki miejskiej na poziomie, który zapewni należyty rozwój miasta i dobrobyt jego mieszkańców”. Dodano również, że „komitet nie wyklucza żadnej organizacji, żadnego ugrupowania, które szczerze i uczciwie cele Komitetu podzielają, stojąc na stanowisku chrześcijańskim i narodowym”⁵⁴. Do wyborów w 1927 roku zdecydowały się przystąpić

⁴⁹ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Pierwsza techniczna konferencja przedwyborcza*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 10 V 1927, nr 105, s. 3; *Przygotowania do wyborów. Pierwsze posiedzenie komitetu wyborczego*, „Słowo”, Wilno, 10 V 1927, nr 105, s. 1.

⁵⁰ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Pierwsza techniczna konferencja przedwyborcza*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 10 V 1927, nr 105, s. 3; *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Lista osób nie posiadających obywatelstwa polskiego*, „Kurier Wileński”, Wilno, 11 V 1927, nr 106, s. 2; gdzie szacowano liczbę osób bez obywatelstwa polskiego na 6 – 10 tysięcy.

⁵¹ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Pierwsze posiedzenie Komitetu Wyborczego*, „Kurier Wileński”, Wilno, 11 V 1927, nr 106, s. 2.

⁵² *Przepisy wykonawcze do rozporządzenia Komisarza Generalnego z dnia 28 maja 1919 roku, nr 15 o wyborach do tymczasowej Rady Miejskiej miasta Wilna*, Wilno, 16 VI 1919, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 1, k. 50–50v; *Przygotowania do wyborów do Rady Miejskiej. Kto ma prawo głosowania*, „Słowo”, Wilno, 24 V 1927, nr 117, s. 2; tu wskazano, że oprócz cenzusu wieku wystarczyło, aby osoby „potrafiły czytać i pisać w jakimkolwiek języku”.

⁵³ Szerzej o działalności Narodowej Demokracji na Wileńszczyźnie do roku 1918 patrz [w:] P. Dąbrowski, *Narodowa Demokracja byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Studium z zakresu myśli politycznej i działalności obozu narodowego na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1897–1918*, Kraków 2010.

⁵⁴ *Zebrań organizacyjnych Polskiego Centralnego Komitetu Wyborczego*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 12 V 1927, nr 107, s. 1.

osoby reprezentujące różne środowiska wileńskie, skupione w organizacjach robotniczych⁵⁵, czy też pracowników umysłowych⁵⁶.

Kampania wyborcza nasilała się z dnia na dzień i trwała do samych wyborów. Organizacjom politycznym nie wystarczały już hasła wzywające do naprawy gospodarki miejskiej, ale potencjalnych wyborców próbowano szukać na nietypowych wiecach. Jeden z nich, organizowany przez endeków miał się odbyć pod hasłem „obrony świętowania niedzieli oraz w sprawie prześladowania katolików w Meksyku i w Bolszewii”⁵⁷. W sumie do wyborów miejskiej rady wystawiono aż 12 list wyborczych⁵⁸. Prym w rozgrywkach wyborczych wiodły jednak trzy polskie komitety: Polski Centralny Komitet Wyborczy, Okręgowa Komisja Związków Zawodowych i Polskiej Inteligencji Pracującej (PPS) oraz Zjednoczony Polski Komitet Wyborczy Uzdrawienia Gospodarki Miejskiej⁵⁹, przemianowany tuż przed wyborami na Polski Zjednoczony Komitet Związków i Przedmieść dla Uzdrawienia Gospodarki Miejskiej, po połączeniu się z Polskim Komitetem Stowarzyszeń i Przedmieść⁶⁰.

Wybory w 1927 roku odbyły się w dniu 19 czerwca⁶¹, a już kolejnego dnia w prasie pojawiły się wstępne wyniki⁶², jednak na oficjalne trzeba było poczekać do dnia 22 czerwca. Po podliczeniu głosów siły polityczne w przyszłej Radzie Miejskiej wyglądały następująco: 11 mandatów otrzymał Polski Centralny Komitet Wyborczy, z 9 mandatami weszła do Rady Okręgowa Komisja Związków Zawodowych i Polskiej Inteligencji Pracującej (PPS), Żydzi otrzymali razem 12 miejsc, a Zjednoczony Polski Komitet Wyborczy Uzdrawienia Gospodarki Miejskiej oraz Robotniczy Zjednoczony Komitet Wyborczy (komuniści) po 5 mandatów. Wszystkie komitety, biorące udział w wyborach w 1927 roku, zajęły w sumie 48 miejsc w Radzie Miejskiej⁶³. W nocy z dnia 14 na 15 lipca 1927 wybrano prezydenta miasta adwokata Aleksandra Lednickiego oraz

⁵⁵ *Przygotowania do wyborów do Rady Miejskiej. Lewy blok robotniczy*, „Słowo”, Wilno, 20 V 1927, nr 114, s. 2.

⁵⁶ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Polska Inteligencja Pracująca*, „Kurier Wileński”, Wilno, 15 V 1927, nr 110, s. 2; *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Żydowska inteligencja pracująca a wybory*, „Kurier Wileński”, Wilno, 21 V 1927, nr 115, s. 2.

⁵⁷ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Meksyk... a wybory do Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 21 V 1927, nr 115, s. 2.

⁵⁸ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. 12 list ubiega się o udział w Radzie Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 12 VI 1927, nr 132, s. 2.

⁵⁹ B. W., *W walce!*, „Kurier Wileński”, Wilno, 22 V 1927, nr 116, s. 1.

⁶⁰ W. [sygn. nierozwiązana], *Trzy obozy*, „Kurier Wileński”, Wilno, 5 VI 1927, nr 127, s. 1.

⁶¹ *Dziś wybory!*, „Kurier Wileński”, Wilno, 19 VI 1927, nr 137, s. 2.

⁶² *Wyniki wyborów do Rady Miejskiej w Wilnie*, „Słowo”, Wilno, 20 VI 1927, wyd. nadzwyczajne [brak nr], s. 1; *Ogólny wynik wyborów*, „Kurier Wileński”, Wilno, 20 VI 1927, dodatek nadzwyczajny nr 2, s. 1.

⁶³ *Ostateczny wynik wyborów do Rady Miejskiej*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 22 VI 1927, nr 139, s. 3; Na radnych zostali wybrani, „Słowo”, Wilno, 24 VI 1927, nr 141, s. 2; *Ostateczny wynik wyborów do Rady Miejskiej w Wilnie*, „Kurier Wileński”, Wilno, 22 VI 1927, nr 139, s. 1.

wiceprezydenta Witolda Czyży⁶⁴, jednak nastąpiło to dopiero w trzecim głosowaniu, a to ze względu na trudności w osiągnięciu większości bezwzględnej, co było spowodowane bojkotem wyborów przez mniejszości narodowe, których przedstawiciele wkładali do urny puste kartki⁶⁵. Okazało się jednak, że Lednicki nie przyjął nominacji, tłumacząc się koniecznością stałego przebywania w Warszawie, co wiązało się z wykonywanym przez niego zawodem⁶⁶. Na łamach „Dziennika Wileńskiego” przyjęto tę odmowę z ulgą, wyjaśniając, że „pan Lednicki po tylu błędach politycznych nie zajmuje w społeczeństwie polskim żadnego wybitnego stanowiska”, a zrzeczenie się funkcji prezydenta „byłby jedynym udanym krokiem politycznym”⁶⁷. Po kolejnych wyborach stanowisko prezydenta miasta objął mecenas Józef Folejewski⁶⁸, a wiceprezydentem został Witold Czyż⁶⁹. Wybrano także czterech ławników: Wiktora Maleszewskiego, Jana Żejmo, Jana Łokuciejewskiego oraz Grzegorza Abramowicza⁷⁰. Wojewoda wileński w dniu 29 lipca 1927 roku potwierdził protokół dotyczący wyboru członków Magistratu⁷¹, po czym nowi władarze miasta rozpoczęli pracę.

Kolejne wybory z 1934 roku odbyły się dopiero po wprowadzeniu w życie długo oczekiwanej ustawy z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego, która ujednolicała rozwiązania ustrojowe samorządu terytorialnego w Polsce⁷². Minister Spraw Wewnętrznych w dniu 9 marca 1934 roku rozwiązał Radę Miejską i Magistrat Wilna ze względu na niedopełnienie obowiązku uchwalenia w terminie preliminarza budżetowego. Wyzaczył również na stanowisko tymczasowego prezydenta miasta, dotychczasowego prezydenta Wiktora Maleszewskiego⁷³. W dniu

⁶⁴ B. W. [sygn. nierozwiązana], *Prezydentem miasta wybrany mec. Aleksander Lednicki. Wice-prezydentem inż. Witold Czyż*, „Kurier Wileński”, Wilno, 15 VII 1927, nr 158, s. 1; *Pierwsze posiedzenie nowej Rady Miejskiej*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 15 VII 1927, nr 158, s. 2.

⁶⁵ *Prezydentem miasta wybrany mec. Aleksander Lednicki. Wice-prezydentem inż. Witold Czyż. Wybory prezydenta*, „Kurier Wileński”, Wilno, 15 VII 1927, nr 158, s. 1.

⁶⁶ *Mec. Lednicki odmówił wyboru na stanowisko Prezydenta miasta*, „Kurier Wileński”, Wilno, 16 VII 1927, nr 159, s. 1.

⁶⁷ *Po wyborach prezydium Magistratu*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 16 VII 1927, nr 159, s. 2.

⁶⁸ *Zaproszenie na posiedzenie Rady Miejskiej na dzień 25 kwietnia 1932 roku*, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 327, k. 105; *Protokół nr 4/67 z posiedzenia Rady Miejskiej miasta Wilna z dnia 25 kwietnia 1932 roku*, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 327, k. 100; *Protokół nr 5/88 z posiedzenia Rady Miejskiej miasta Wilna z dnia 28 kwietnia 1932*, LCVA f. 64, ap. 20, b. 327, k. 110; Prezydent Józef Folejewski ustąpił ze stanowiska w kwietniu 1932 roku, a jego następcą został Wiktor Maleszewski, wybrany w dniu 25 kwietnia 1932 roku.

⁶⁹ *I organizacyjne posiedzenie Rady Miejskiej. Wybór prezydenta miasta Wilna i ławników. Prezydentem został p. Józef Folejewski*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 22 VII 1927, nr 164, s. 2.

⁷⁰ *Wybory ławników*, „Kurier Wileński”, Wilno, 22 VII 1927, nr 164, s. 1.

⁷¹ *Zatwierdzenie wyborów prezydenta, wice-prezydenta m. Wilna przed p. wojewodą*, „Kurier Wileński”, Wilno, 30 VII 1927, nr 171, s. 3.

⁷² *Ustawa z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (w brzmieniu przyjętym przez Sejm w III czytaniu w dniu 18 lutego 1933 r.)*, Dz. U. R. P., Warszawa, 13 V 1933, nr 35, poz. 294, s. 693–723.

⁷³ *Rozwiązanie Rady Miejskiej i Zarządu miasta Wilna. Komunikat urzędowy*, „Kurier Wileński”, Wilno, 15 III 1934, nr 72, s. 2; *Kronika. Zarząd Miasta nie jest w stanie zrównoważyć budżetu*, „Dziennik

1 maja otrzymał on zawiadomienie o rozpisaniu wyborów miejskich w Wilnie, które odbyć się miały dnia 10 czerwca. Jednocześnie podzielono miasto na sześć okręgów, a te na sześćdziesiąt osiem obwodów wyborczych⁷⁴. Czynne prawo wyborcze posiadali wszyscy obywatele polscy, którzy korzystali z czynnego prawa wyborczego do Sejmu, czyli między innymi ukończyli dwudziesty czwarty rok życia do dnia zarządzenia wyborów oraz przynajmniej rok mieszkali na terenie miasta, licząc wstecz od dnia zarządzenia wyborów. Prawo wybierania radnych przysługiwało także honorowym obywatelom miasta, którzy nie musieli spełniać warunku rocznego zamieszkiwania w Wilnie. Bierne prawo wyborcze przysługiwało wszystkim obywatelom polskim, którzy do dnia zarządzenia wyborów ukończyli 30 lat, posługiwali się językiem polskim w mowie i piśmie oraz dysponowali prawem wybierania⁷⁵.

Przygotowania do wyborów trwały nie tylko po stronie organizatorów, ale także partii politycznych, które już pod koniec kwietnia 1934 roku rozpoczęły kampanię wyborczą. Jako jeden z pierwszych został powołany Narodowy Komitet Wyborczy⁷⁶, a później organizacja o wstępnej nazwie Obywatelski Komitet Wyborczy Bloku Gospodarczego Odrodzenia Wilna⁷⁷. Komitet Narodowy oświadczył, że kampania wyborcza odbędzie się pod hasłami przyjętymi przez Zarząd Główny Stronnictwa Narodowego, czyli walki o „spolszczenie miast i wzmocnienie siły gospodarczej polskich warsztatów wytwórczych”⁷⁸. Szacowano, że w nadchodzących wyborach liczyć się będą tylko trzy grupy polityczne: sanacja, narodowcy oraz Żydzi⁷⁹. W organach prasowych pojawiły się także pierwsze postulaty wyborcze. Tak na przykład Narodowy Komitet Wyborczy wzywał do głosowania na swoją listę, ponieważ „dąży do tego, aby: 1. Gospodarka była fachowa, uczciwa i oszczędna, 2. Rządy w mieście Wilnie spoczywały w ręku Polaków i katolików, a nie Żydów i ich sojuszników, 3. Polskie warsztaty pracy [...] nie były obciążone nadmiernymi podatkami i daninami, 4. Była prowadzona systematyczna walka

---

Wileński”, Wilno, 16 II 1934, nr 45, s. 2; *Rozwiązanie Rady Miejskiej i Zarządu Miejskiego. Komisarzyczny prezydent*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 15 III 1934, nr 72, s. 1.

⁷⁴ *Rozpisanie wyborów do wileńskiej Rady Miejskiej. Wilno podzielono na 6 okręgów wyborczych*, „Kurier Wileński”, Wilno, 2 V 1934, nr 117, s. 1.

⁷⁵ *Ustawa z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (w brzmieniu przyjętym przez Sejm w III czytaniu w dniu 18 lutego 1933 r.)*, Dz. U. R. P., Warszawa, 13 V 1933, nr 35, poz. 294, s. 693–723, nr 35, poz. 294, s. 694; patrz też: *Kto może głosować*, „Kurier Wileński”, Wilno, 5 V 1934, nr 120, s. 2.

⁷⁶ *Narodowy Komitet Wyborczy*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 2 V 1934, nr 116, s. 1.

⁷⁷ *Przygotowania do akcji wyborczej na terenie Wilna. Obywatelski Komitet Wyborczy Gospodarczego Odrodzenia Wilna*, „Kurier Wileński”, Wilno, 3 V 1934, nr 118, s. 1; *Utworzenie Obywatelskiego Komitetu Wyborczego Bloku Gospodarczego Odrodzenia Wilna*, „Kurier Wileński”, Wilno, 6 V 1934, nr 121, s. 2.

⁷⁸ *Do Polaków, mieszkańców miast polskich*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 2 V 1934, nr 116, s. 1.

⁷⁹ *Wybory w Wilnie*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 2 V 1934, nr 116, s. 2.

z bezrobociem przez celową i fachową organizację robót publicznych⁸⁰. Sanacyjny Komitet Gospodarczego Odrodzenia Wilna, wsparty także przez Stanisława Cata Mackiewicza na łamach „Słowa”, otwarcie szukał wsparcia u wileńskich kupców oraz rzemieślników, którzy w zamian za oddane głosy oczekiwali „zapewnienia w nowej Radzie Miejskiej należnego miejsca rzemiosłu, zgodnie z dawnymi tradycjami”⁸¹. Na plenarnym zebraniu Związku Cechów w Wilnie jego członkowie, solidaryzując się z uchwałą Plenarnego Zebrania Izby Rzemieślniczej w Wilnie uchwalili przystąpienie przy wyborach do Rady Miejskiej do Komitetu Obywatelskiego Odrodzenia Gospodarczego Wilna⁸². Komitet ten na zebraniu w dniu 5 maja ogłosił swoje oczekiwania wobec nowej Rady Miejskiej i jednocześnie uchwalił odezwę do obywateli Wilna, zamieszczoną następnego dnia w „Kurierze Wileńskim”. W jej treści wołano: „Nowi ludzie muszą przyjść do pracy w samorządzie, muszą wnieść nowe wartości duchowe, aby miasto nasze podnieść do roli stolicy Ziem Północno-Wschodnich Rzeczypospolitej, stworzyć z niego ośrodek kultury, życia gospodarczego i żywe ognisko współżycia i współpracy z sąsiadującymi państwami”. Pisano dalej: „Na własnej pracy, na pracy i obywatelskim zrozumieniu wileńskiego kupca, rzemieślnika, robotnika i inteligenta będziemy mogli budować lepszą przyszłość i odrodzenie gospodarcze naszego miasta. [...] Obywatelski Komitet Wyborczy Bloku Gospodarczego Odrodzenia Wilna oparty o jak najszerze sfery gospodarcze i społeczne, pragniemy każdego obywatela miasta, niezależnie od jego przekonań, wezwać do pracy i walki o wspólne lepsze jutro”⁸³. Narodowy Komitet Wyborczy w dniu 20 maja wydał kolejną odezwę, skierowaną „do Polaków – obywateli miasta Wilna”. Skupiono się w niej na ukazaniu głównych celów komitetu, które wyeksponowano w tekście pogrubioną czcionką. Między innymi zawarli tam takie postulaty: „Rada Miasta [...] musi posiadać **silną większość polską, stojącą na gruncie katolickim i narodowym**. [...] Tylko taka większość zapewni **uczciwą, fachową i oszczędną gospodarkę** w mieście, [...] broniącą **przed zalewem żydowskim** polskiej wytwórczości oraz polskiego stanu posiadania w mieście – nasze domy i dworki”. W zakończeniu dodano: „To szczytny i święty nasz obowiązek, a nie partyjniactwo. Jesteśmy ludźmi pracy i walki o lepsze jutro dla Polaków, o niezależność obywatelską, o narodową gminę w państwie narodowym, o katolicką, sprawiedliwą, potężną Wielką Polskę”⁸⁴.

---

⁸⁰ *Popierajcie Narodowy Komitet Wyborczy*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 9 V 1934, nr 123, s. 2.

⁸¹ *Rzemiosło wileńskie stoi na platformie gospodarczej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 5 V 1934, nr 120, s. 2.

⁸² *Akces Związku Cechów do Komit.[etu] Obywat.[elskiego] Odrodzenia Gospodarczego Wilna*, „Kurier Wileński”, Wilno, 9 V 1934, nr 124, s. 3.

⁸³ *Odezwa Komitetu Wyborczego*, „Kurier Wileński”, Wilno, 6 V 1934, nr 121, s. 2.

⁸⁴ *Narodowy Komitet Wyborczy do Polaków – obywateli m. Wilna*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 20 V 1934, nr 124, s. 1.

Tymczasem trwały także przygotowania do wyborów miejskich ze strony ratusza oraz komisji wyborczej. Na początku maja miasto zostało podzielone na obwody i sporządzono listę wyborców, których liczba wyniosła sto pięć tysięcy osób⁸⁵. Od dnia 13 maja w okręgowych komisjach wyborczych można było przeglądać spis mieszkańców, uprawnionych do głosowania, w celu sprawdzenia jego prawidłowości i wniesienia reklamacji w razie wykrycia uchybień⁸⁶. Zgodnie nową ustawą wyborca oddawał tyle głosów, ile było przewidzianych mandatów w danym okręgu wyborczym. Dysponował tymi głosami dowolnie, mogąc oddawać nawet wszystkie na jednego kandydata, ale musiał zdecydować się na jedną listę wyborczą⁸⁷. Numer pierwszy otrzymała lista Bloku Gospodarczego Podniesienia Miast Wileńszczyzny⁸⁸, który przed wyborami ogłosił odezwę do obywateli miast tego regionu. Jeszcze niezdecydowanych wyborców namawiano w następujący sposób: „Každy z Was jest kowalem szczęścia swego miasta. Jeśli nie spełni swego obowiązku głosowania, ciężko zawini wobec i miasta i siebie – głosowania na taką listę i takich ludzi, jacy, bez względu na swoje przekonanie polityczne, wyznanie, czy narodowość – bo Rzeczypospolita nie czyni różnic między swoimi obywatelami – będą mogli współpracować ze sobą i Państwem dla dobra Waszego Miasta i Państwa, dla podniesienia go pod każdym względem. Znacnie ich od dawna i już ich w myślach wybraliście”⁸⁹.

Wybory w 1934 roku odbyły się w dniu 10 czerwca, a już kolejnego dnia ogłoszono zwycięstwo list Obywatelskiego Komitetu Wyborczego Bloku Gospodarczego Odrodzenia Wilna, który otrzymał 34 mandaty. Endecy zdobyli 19 miejsc, a Żydzi ogólnie 11, co dało w sumie sześćdziesięciu czterech radnych i siedmiu ławników. Frekwencja wyniosła około siedemdziesięciu procent⁹⁰. Główna Komisja Wyborcza po obliczeniu głosów udostępniła listę przyszłych radnych. W terminie siedmiu dni można było zgłaszać

⁸⁵ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. 103000 wyborców w Wilnie*, „Kurier Wileński”, Wilno, 17 V 1934, nr 132, s. 5; *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Spis wyborców*, „Kurier Wileński”, Wilno, 13 V 1934, nr 128, s. 9; *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Uzupełnienie spisów wyborczych. Wilno liczyć będzie 105000 wyborców*, „Kurier Wileński”, Wilno, 5 VI 1934, nr 150, s. 5; *Nowa Rada Miejska. Wynik niedzielnych wyborów. Wynik ogólny*, „Kurier Wileński”, Wilno, 12 VI 1934, nr 157, s. 1; Na początku czerwca wskazano, że Wilno będzie liczyło 105000 wyborców, jednak po wyborach pisano o 103000.

⁸⁶ *Wileńszczyzna pod znakiem wyborów. Przeglądajmy spisy wyborców*, „Kurier Wileński”, Wilno, 17 V 1934, nr 132, s. 7.

⁸⁷ *Ustawa z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (w brzmieniu przyjętym przez Sejm w III czytaniu w dniu 18 lutego 1933 r.)*, Dz. U. R. P., Warszawa, 13 V 1933, nr 35, poz. 294, s. 693–723. nr 35, poz. 294, s. 702; *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Jak należy głosować*, „Kurier Wileński”, Wilno, 22 V 1934, nr 136, s. 2.

⁸⁸ *Przed wyborami do Rad Miejskich. Listy Bloku Gospodarczego Podniesienia Miast Wileńszczyzny mają nr 1*, „Kurier Wileński”, Wilno, 24 V 1934, nr 138, s. 9.

⁸⁹ *Przed wyborami do Rad Miejskich. Odezwa Bloku Gospodarczego Podniesienia Miast Wileńszczyzny*, „Kurier Wileński”, Wilno, 26 V 1934, nr 140, s. 9.

⁹⁰ *Nowa Rada Miejska. Wynik niedzielnych wyborów. Wynik ogólny*, „Kurier Wileński”, Wilno, 12 VI 1934, nr 157, s. 1.

reklamacje, jednak żadna nie wpłynęła⁹¹, co pozwoliło na zatwierdzenie wyniku przez wojewodę wileńskiego. Na pierwsze posiedzenie nowej Rady Miejskiej trzeba było jednak poczekać aż do września, ze względu na okres wakacyjny⁹². Odbyło się ono dnia 27 września 1934, a pierwszymi decyzjami było zwiększenie liczby wiceprezydentów do trzech oraz ustalenie honorariów członków Zarządu Miasta⁹³. Wybory prezydenta, jego zastępców oraz ławników odbyły się dopiero w dniu 11 października 1934 roku. Głową miasta został dotychczasowy prezydent Wiktor Maleszewski, a wiceprezydentami Adam Piłsudski, Teodor Nagurski oraz Kazimierz Grodzicki⁹⁴.

Ujednolicenie rozwiązań ustrojowych samorządu terytorialnego nastąpiło dopiero na mocy ustawy z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego⁹⁵ oraz później na podstawie ustawy z dnia 16 sierpnia 1938 roku o wyborze radnych miejskich⁹⁶. Ustawy te wraz z rozporządzeniami i okólnikami ministra spraw wewnętrznych w pełni regulowały ustrój jednostek samorządowych oraz organów władzy lokalnej. To one stały się podstawą wyborów do Rady Miejskiej Wilna w 1939 roku.

Przygotowania do nich rozpoczęły się już w kwietniu i objęły przede wszystkim sporządzenie listy osób uprawnionych do głosowania, których liczba wyniosła sto sześćdziesiąt tysięcy dziewięćset dwie⁹⁷. Walka o zdobycie ich uznania, toczona między partiami politycznymi, rozgorzała zaraz po ujawnieniu listy wyborców. Jako pierwsza pojawiła się w prasie odezwa Katolicko-Narodowego Komitetu Wyborczego, którego prezesem był Aleksander Zwierzyński. Po krótkim wstępie, przedstawiającym znaczenie samorządu w ówczesnej Polsce, zaproponowano zadania, jakimi będą kierowali się przyszli radni. Apelowano zatem, by walczyć o „1. narodowe i katolickie oblicze Wilna, 2. O całkowite odżydzenie naszego miasta, 3. O godziwą pracę dla bezrobotnych, a nie o jałmużnę, 4. O oszczędną i planową gospodarkę groszem publicznym, 5. O sprawiedliwe

---

⁹¹ *Oficjalne wyniki wyborów do Rady Miejskiej. Zatwierdzenie wyników przez Gł.[ówną] Kom.[isję] Wyb.[orczą]*, „Kurier Wileński”, Wilno, 13 VI 1934, nr 158, s. 2.

⁹² *Kronika. Nowa Rada Miejska zwołana będzie we wrześniu*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 10 VIII 1934, nr 214, s. 2.

⁹³ *Pierwsze posiedzenie Rady Miejskiej*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 28 IX 1934, nr 264, s. 2.

⁹⁴ Kim. [sygn. nierozwiązana], *Doktor Wiktor Maleszewski prezydentem miasta Wilna*, „Kurier Słonimski”, Wilno, 12 X 1934, nr 279, s. 6; *Prezydent i wiceprezydenci*, „Dziennik Wileński”, Wilno, 13 X 1934, nr 279, s. 2; *Lista obecności na posiedzeniu Rady Miejskiej miasta Wilna w dniu 15 listopada 1934 roku*, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 363, k. 13v.

⁹⁵ *Ustawa z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego (w brzmieniu przyjętym przez Sejm w III czytaniu w dniu 18 lutego 1933 r.)*, Dz. U. R. P., Warszawa, 13 V 1933, nr 35, poz. 294, s. 693–723.

⁹⁶ *Ustawa z dnia 16 sierpnia 1938 roku o wyborze radnych miejskich*, Dz. U. R. P., Warszawa, 29 VIII 1938, nr 63, poz. 480, s. 1114–1123; patrz też w: B. Trzebski, J. Chylewski, *Prawo wyborcze do Rad Miejskich*, Warszawa 1938, s. 3–77.

⁹⁷ Iz. A. [sygn. nierozwiązana], *Wilno liczy 117 tys. wyborców*, „Słowo”, Wilno, 5 IV 1939, nr 94, s. 7.

rozłożenie ciężarów publicznych, 6. O opiekę nad bezdomnymi, 7. O troskę nad matką, dzieckiem i młodzieżą”⁹⁸. „Głos Narodowy” donosił, że komitet ten „obejmuje najprzeróżniejsze warstwy naszego miasta: od duchowieństwa, inteligencji zawodowej z profesurą, lekarzami, adwokatami, inżynierami, poprzez kupiectwo, rzemiosło, aż na robotnikach i pracownikach niewykwalifikowanych kończąc”⁹⁹. Odezwę w zbliżonym tonie do Komitetu Narodowego zamieścił na łamach „Kurier Wileński” Chrześcijański Blok Rozwoju Gospodarczego Miasta Wilna. Pisano w nim, że: „Zorganizowani w Chrześcijańskim Bloku Gospodarczego Rozwoju Miasta Wilna, pragniemy realizować cele jasne i proste. Trzy wielkie siły stanowią o potędze państw i narodów: armia narodowa, jako wyraz fizycznej siły i tężyzny moralnej. Duch narodu, jako siła moralna. Gospodarka narodowa, jako siła materialna. [...] Trzecią siłę, gospodarkę narodową, stwarzać wciąż jeszcze musimy. Droga do jej rozwoju przez samorządy. [...] Chrześcijański Blok Gospodarczego Rozwoju Miasta Wilna głosować będzie na takich radnych, którzy potrafią poprowadzić planową gospodarkę siłami polskiego i chrześcijańskiego przemysłowca, robotnika i rzemieślnika, kupca i pracownika, którzy przeprowadzą sprawiedliwy wymiar podatków, jawną, planową, oszczędną, a przede wszystkim pożyteczną gospodarkę pieniądzem publicznym, którzy zapewnią należyty rozwój opieki społecznej nad matką i dzieckiem, zapewnią rozwój inwestycji miejskich, podnoszących kulturę i dobrobyt mieszkańców i stwarzających warunki pracy dla szerokich warstw ludności”¹⁰⁰. Pod nazwą Bloku Chrześcijańskiego miał się kryć Obóz Zjednoczenia Narodowego¹⁰¹.

Do haseł wyborczych swoich przeciwników politycznych ustosunkowała się także Polska Partia Socjalistyczna, biorąca udział w wyborach pod szyldem Klubu Demokratycznego Komitetu Okręgowego Związków Zawodowych, Robotniczych Związków Zawodowych i Pracowników Umysłowych¹⁰². Na łamach swojego organu prasowego „Robotnika Wileńskiego” pisano: „Gdy Związki Chrześcijańskie wzywają swoich członków do głosowania na listę endecko-konserwatywną, na listę starych obszarników, wielkich kupców i młodych faszystów z korporacyjnymi czapczkami na pustych głowach, to robotnik wiedziony swoim klasowym instynktem rozumie, że tu coś nie jest w porządku. Więc odwraca się od reakcji i idzie tam, gdzie widzi robotników, widzi działaczy, którzy zawsze z otwartą przyłbicą bronili sprawy robotniczej, idzie do PPS”. Dodawano

⁹⁸ *Katolicko-Narodowy komitet Wyborczy. Odezwa*, „Głos Narodowy”, Wilno, 4 IV 1939, nr 94, s. 2.

⁹⁹ *Oblicze przyszłych wyborów do Rady Miejskiej*, „Głos Narodowy”, Wilno, 13 IV 1939, nr 101, s. 1.

¹⁰⁰ *Odezwa Chrześcijańskiego Bloku Rozwoju Gospodarczego m. Wilna*, „Kurier Wileński”, Wilno, 12 IV 1939, nr 100, s. 3.

¹⁰¹ *8 list zgłoszono do wyborów do Rady Miejskiej. Lista Katolicko-Narodowa obejmuje wszystkie okręgi*, „Gazeta Wileńska”, Wilno, 16 IV 1939, nr 103, s. 3.

¹⁰² „Robotnik Wileński”, Wilno, 19 IV 1939, nr 109, s. 6.

także krótkie hasła: „Jednością silni – idziemy po zwycięstwo”¹⁰³, „dość endecji, dość sanacji Wilno żąda demokracji” lub „nie dajmy, by faszyzm rządził Wilnem”¹⁰⁴. Uważali oni bowiem, że w wyborach brał udział „endecki faszyzm” (Stronnictwo Narodowe), którego odpowiedzią na wszelkie problemy miasta miało być zdanie „precz z Żydami!”. Pisano także: „Lista endecko – konserwatywna ma charakter wyraźnie klasowy, reprezentuje ona wielką burżuazję i zamożne kupiectwo oraz część reakcyjnie nastrojonej inteligencji. [...] Radni endecy byli zawsze przeciwni wielkim robotom inwestycyjnym”¹⁰⁵. Jeszcze w kwietniu socjaliści zamieścili w „Robotniku Wileńskim” odezwę, skierowaną do ludności pracującej Wilna, w której pytali mieszkańców, czy „wynik wyborów samorządowych stanowi plebiscyt – za totalitarną, faszystowską formą rządów, czy przeciw faszyzmowi – za demokracją, za dopuszczeniem szerokich mas ludowych do wpływu na rządy”. Przekonywali swoich potencjalnych wyborców, że „głosując na listę demokratyczną opowiadają się za demokracją w całym państwie, za Polską Ludową”¹⁰⁶.

Wyraźnie chwalono się „przełomem w środowisku inteligenckim w Wilnie”, jaki dokonał się na przestrzeni lat. O ile kiedyś w szeregach PPS byli tylko robotnicy, o tyle w 1939 roku na listach wyborczych znaleźli się także profesorowie uniwersytetu, nauczyciele, przedsiębiorcy oraz przedstawiciele wolnych zawodów¹⁰⁷. Jeszcze w kwietniu na spotkaniach wyborczych referenci podkreślali „patriotyzm mas pracujących wsi i miast, ich niezłomną wolę walki o niepodległość”. Miano także stwierdzić, że „nawrót do porozumienia z wielkimi demokracjami Zachodu to triumf koncepcji, którą od wielu lat propagował obóz demokratyczny”. Odnośnie do samych wyborów miejskich mówili, że „wybory samorządowe są jedyną możliwą okazją ujawnienia istotnego oblicza społeczeństwa”. Przedstawiono również plan działalności radnych PPS. Po pierwsze mieli dbać o interesy grupy robotniczej, rzemieślników i drobnych przedsiębiorców, a w dalszej kolejności miało nastąpić podjęcie „wielkich robót inwestycyjnych, które dadzą chleb i pracę tysiącom bezrobotnych, wzbogacając jednocześnie miasto w nowe wartościowe obiekty”. Chodziło tu o wybrukowanie ulic, budowę nowoczesnych szkół i mieszkań robotniczych oraz o dostęp do kanalizacji i elektryczności na przedmieściach miasta, gdzie mieszkają robotnicy¹⁰⁸.

---

¹⁰³ *Kto jest uprawniony do głosowania i jak należy składać reklamacje*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 12 IV 1939, nr 102, s. 6.

¹⁰⁴ *1 maj i wybory do Rady Miejskiej*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 25 IV 1939, nr 115, s. 6.

¹⁰⁵ *W roku 1939 Wilno będzie demokratyczne*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 27 IV 1939, nr 117, s. 8.

¹⁰⁶ *Do ludności pracującej Wilna*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 30 IV 1939, nr 120, s. 6.

¹⁰⁷ *Jakie będzie oblicze przyszłej Rady Miejskiej*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 14 IV 1939, nr 105, s. 6.

¹⁰⁸ *1 maj i wybory do Rady Miejskiej*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 25 IV 1939, nr 115, s. 6.

Od 12 do 14 kwietnia 1939 roku osoby uprawnione do głosowania mogły przeglądać listy wyborców, wyłożone w lokalach okręgowych komisji wyborczych. Istniała możliwość wniesienia reklamacji w dwóch przypadkach: pominięcia w spisie osoby uprawnionej do głosowania oraz umieszczenia w nim obywatela, pozbawionego tego prawa. Reklamacje były wnoszone pisemnie albo ustnie do protokołu dyżurującemu członkowi komisji wyborczej¹⁰⁹. Na przestrzeni pięciu lat, dzielących wybory do Rady Miejskiej Wilna, dokonano niewielu zmian w ordynacji wyborczej. Na mocy ustawy z dnia 16 sierpnia 1938 roku o wyborze radnych miejskich czynne oraz bierne prawo wyborcze nie uległo zmianie, natomiast pojawiły się zmiany w przepisach dotyczących samej czynności oddawania głosu. Różnica polegała na tym, że wyborca nie oznaczał na karcie do głosowania numeru listy kandydatów, a swój głos mógł oddać na osoby, których nazwiska były wymienione na różnych listach. Kolejną zmianą było także to, że wyborca oddawał na wybranego kandydata tylko jeden głos. Oddanie większej ilości skutkowało uznaniem ich za pojedynczy głos¹¹⁰.

Dnia 15 kwietnia 1939 roku upłynął ostateczny termin składania list z nazwiskami kandydatów na radnych, których na ośmiu listach wyborczych znalazło się około sześciuset. Numer pierwszy otrzymała lista Chrześcijańskiego Bloku Rozwoju Gospodarczego Miasta Wilna, dalej Demokratycznego Komitetu Okręgowego Związków Zawodowych, Robotniczych Związków Zawodowych i Pracowników Umysłowych oraz Unii Pracowników Umysłowych. Do wyborów stanęły także 4 ugrupowania żydowskie¹¹¹. Do rozgrywek politycznych włączył się także Komitet Zblokowanych Organizacji Kobięcych, ponieważ, jak pisano: „im więcej kobiet wejdzie do Rady Miejskiej, tym pełniejsza będzie jej działalność i owocniejsza praca”. Wileńskie aktywistki nie wystąpiły jednak z własną listą, a poparły Chrześcijański Blok Gospodarczego Rozwoju Miasta Wilna¹¹². Podobnie uczyniły ich przeciwniczki, zorganizowane w Narodowej Organizacji Kobiet, jednak poparły one Komitet Katolicko-Narodowy¹¹³. Mniej więcej na miesiąc przed terminem wyborów, które odbyć się miały 21 maja 1939 roku, rozpoczęły się

¹⁰⁹ *Kto jest uprawniony do głosowania i jak należy składać reklamacje*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 12 IV 1939, nr 102, s. 6.

¹¹⁰ B. Trzebski, J. Chylewski, *Prawo...* Warszawa 1938, s. 48–49; *Jak głosować aby głos nie był unieważniony*, „Kurier Wileński”, Wilno, 17 V 1939, nr 135, s. 5.

¹¹¹ *Przed wyborami do Rady Miejskiej. Zgłoszono już kandydatów Listy Katolicko-Narodowej*, „Głos Narodowy”, Wilno, 16 IV 1939, nr 104, s. 7; *Listy wyborcze do Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 15 IV 1939, nr 103, s. 5; patrz także: *W niedzielę pierwsze zgromadzenia wyborcze. Dziś większość ugrupowań złoży listy wyborcze*, „Słowo”, Wilno, 15 IV 1939, nr 102, s. 7; W „Słowie” wskazano, że pierwszą listę złożyła Unia Pracowników Umysłowych.

¹¹² *Odezwa Komitetu Zblokowanych Organizacji Kobięcych*, „Kurier Wileński”, Wilno, 13 V 1939, nr 131, s. 5.

¹¹³ *Narodowa Organizacja Kobiet pod znakiem wyborów do Rady Miejskiej*, „Głos Narodowy”, Wilno, 26 IV 1939, nr 114, s. 2; Ł. Remiszewska, *Kobiety w walce o katolickie i narodowe oblicze Wilna*, „Głos Narodowy”, 30 IV 1939, nr 118, s. 5.

liczne wiece organizowane przez wszystkie ugrupowania polityczne, starające się o mandaty w Radzie Miejskiej. Komitet Katolicko- Narodowy był pierwszą organizacją, jaka przeprowadziła spotkanie wyborcze. Poruszaną na nim tematykę charakteryzuje jedno z haseł: „W roku 1919 – Wilno stało się wolne, w roku 1922 – Wilno stało się polskie, w roku 1939 – Wilno stanie się narodowe!” Nawoływano tym samym do „odzydzenia miasta” oraz „walki o narodowe i katolickie oblicze” Wilna, a „walkę tę będzie się prowadzić twardo i nieubłagane aż do końca”¹¹⁴. W ciągu jednego dnia mogło odbyć się nawet siedem podobnych spotkań w różnych częściach miasta¹¹⁵. Podobny wynik osiągał także Chrześcijański Blok Gospodarczego Rozwoju Miasta Wilna, przeprowadzając pięć odczytów na tydzień przed wyborami¹¹⁶. Musiały cieszyć się dużym zainteresowaniem, skoro na jednym z nich mogło być obecnych ponad 200 osób¹¹⁷.

Wybory odbyły się zgodnie z planem 21 maja 1939 roku. Już następnego dnia pojawiły się w prasie pierwsze wyników wyborów. Jednogłośnie stwierdzono przegraną Chrześcijańskiego Bloku Gospodarczego Rozwoju Miasta Wilna oraz zwycięstwo Komitetu Katolicko-Narodowego¹¹⁸. Na oficjalne wyniki trzeba było jednak poczekać do końca miesiąca, ponieważ dopiero w dniu 26 maja odbyło się posiedzenie Głównej Komisji Wyborczej¹¹⁹. Oddano 288 524 ważnych głosów na około 118 000 obywateli. W wyniku tego rozkład mandatów w Radzie Miejskiej wyglądał następująco: 27 miejsc zdobył Komitet Katolicko-Narodowy, 19 – Chrześcijański Blok Gospodarczego Rozwoju Miasta Wilna, 9 – Demokratyczny Komitet Okręgowy Związków Zawodowych, Robotniczych Związków Zawodowych i Pracowników Umysłowych (PPS), a organizacje żydowskie zdobyły łącznie 17 miejsc w Radzie¹²⁰. Zasiadły w niej jedynie trzy kobiety¹²¹. Wilno posiadało w sumie siedemdziesięciu dwóch radnych¹²² oraz sześciu ławników,

¹¹⁴ *W roku 1939 Wilno będzie narodowe. Wybory do Rady Miejskiej*, „Głos Narodowy”, Wilno, 24 IV 1939, nr 112, s. 2; *Zgromadzenie wyborcze Komitetu Katolicko-Narodowego*, „Słowo”, Wilno, 22 IV 1939, nr 109, s. 7.

¹¹⁵ *Zebrania przedwyborcze Komitetu Katolicko-Narodowego*, „Głos Narodowy”, Wilno, 26 IV 1939, nr 114, s. 2.

¹¹⁶ *Zebrania przedwyborcze. Chrześcijański Blok Gospodarczego Rozwoju m. Wilna*, „Kurier Wileński”, Wilno, 13 V 1939, nr 131, s. 7.

¹¹⁷ *Przed wyborami. Zebrań niedzielnych*, „Kurier Wileński”, Wilno, 16 V 1939, nr 134, s. 2.

¹¹⁸ *Kłęska Ozonu w Wilnie*, „Słowo”, Wilno, 22 V 1939, nr 139, s. 1; *Zwycięstwo listy katolicko-narodowej. Zdecydowana klęska Ozonu. Znaczący sukces PPS*, „Głos Narodowy”, Wilno, 22 V 1939, nr 140, s. 1.

¹¹⁹ *Jutro posiedzenie Głównej Komisji Wyborczej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 25 V 1939, nr 143, s. 5.

¹²⁰ *Oficjalne wyniki wyborów do Rady Miejskiej m. Wilna potwierdzają klęskę Ozonu*, „Słowo”, Wilno, 28 V 1939, nr 145, s. 15; *Oficjalne wyniki wyborów do wileńskiej Rady Miejskiej*, „Kurier Wileński”, Wilno, 30 V 1939, nr 147, s. 2; *Nasz dalszy pochód zwycięski*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 23 V 1939, nr 143, s. 1; *Ocena wileńskich wyborów*, „Robotnik Wileński”, Wilno, 24 V 1939, nr 124, s. 6; patrz też: *Obwieszczenia o wyniku wyborów do Rady Miejskiej m. Wilna, przeprowadzonych w dniu 21 maja 1939 roku oraz akta dotyczące składu osobowego Rady Miejskiej. Kadencja: 1939 – 1944*, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 533, k. 19–21v.

¹²¹ *Nowa Rada Miejska rozpoczęła prace*, „Kurier Wileński”, Wilno, 29 VI 1939, nr 177, s. 2.

¹²² *Nowa Rada Miejska*, „Głos Narodowy”, Wilno, 25 VI 1939, nr 173, s. 3.

wybranych na posiedzeniu Rady Miejskiej w dniu 14 września 1939 roku¹²³. Pierwsze posiedzenie nowej Rady odbyło się dnia 28 czerwca¹²⁴, podczas którego Narodowe Koło Radnych oraz Klub Pracy Samorządowej wydały swoje deklaracje. Podkreślano w nich, że „Wilno jest miastem na wskroś polskim i katolickim” oraz, że „dążeniem naszym będzie zbliżenie społeczeństwa do samorządu jego pracy, dla uczynienia zeń przedmiotu żywego zainteresowania tego społeczeństwa, jako wspólnego nam wszystkim wilnianom dobra”¹²⁵. Oświadczenia te okazały się być niemożliwe do spełnienia ze względu na wkroczenie Armii Czerwonej do Wilna w dniu 19 września 1939 roku¹²⁶.

Przedstawione wyniki wileńskich wyborów warte są zestawienia z wynikami głosowań przeprowadzonych w większych miastach Polski. Według ogólnej statystyki odnoszącej się do wyborów z 1919 roku, przygotowanej przez Witolda Trzcńskiego w 1922 roku i obejmującej dwadzieścia jeden miast, wyraźnie widać dominację list bezpartyjnych, które zdobyły 26% mandatów oraz PPS, posiadającej 23,1% miejsc w Radach Miejskich. Narodowi demokraci i chrześcijańscy demokraci uzyskali zaledwie 3,8% mandatów, a narodowcy wraz z Narodowym Zjednoczeniem Ludowym 8,8%. Kolejne wybory samorządowe odbyły się przede wszystkim w 1927 roku i do 20 lipca objęły w sumie sześćdziesiąt osiem miast, w których wybrano w sumie 1597 radnych. Największą reprezentację w Radach Miejskich uzyskał Związek Ludowo-Narodowy oraz Chrześcijańska Demokracja – czterysta dziewięćdziesiąt mandatów. Mieszczanństwo żydowskie posiadało czterysta dwa miejsca, PPS trzysta siedemdziesiąt jeden, a socjaliści żydowscy uzyskali sto piętnaście mandatów. Względem wyborów z 1919 roku Żydzi powiększyli swoje przedstawicielstwo w Radach Miejskich o dwudziestu siedmiu radnych. Wybory z lat 1933–1934 przyniosły zdecydowane zwycięstwo sanacji, która uzyskała ponad 55% miejsc w Radach Miejskich czterystu sześćdziesięciu siedmiu polskich miast. Kolejne miejsce zajęło Stronnictwo Narodowe, wprowadzając do samorządu 14,3% swoich radnych, a stronnictwa żydowskie 17,2%. W efekcie ostatnich wyborów w dwudziestoleciu międzywojennym z lat 1938–1939 większość miejsc w Radach Miejskich zdobył Obóz Zjednoczenia Narodowego, bo było to 48,1% mandatów, a na kolejnym miejscu były ugrupowania żydowskie posiadające 17,3% radnych. Stronnictwo Narodowe posiadało 15,9% miejsc, a PPS 10,6%. Przedstawiona klasyfikacja odnosi się

¹²³ *Protokół wyborczy*, 14 IX 1939, LCVA, f. 64, ap. 20, b. 530, k. 3–3v.

¹²⁴ 28 bm. *Pierwsze posiedzenie nowej Rady Miejskiej w Wilnie*, „Gazeta Wileńska”, Wilno, 22 VI 1939, nr 169, s. 2.

¹²⁵ *Pierwsze posiedzenie nowej Rady Miejskiej*, „Głos Narodowy”, Wilno, 29 VI 1939, nr 177, s. 2.

¹²⁶ O sytuacji na Wileńszczyźnie w trakcie działań wojennych w 1939 roku patrz szerzej: A. Grabia Jałbrzykowski, *Wspomnienia wileńskie 1939–1940*, Warszawa 2005, s. 53–67; W. Materski, *Na widecie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918–1943*, Warszawa 2005, s. 546–563; L. Tomaszewski, *Wileńszczyzna lat wojny i okupacji 1939–1945*, Warszawa 2001, s. 13–41; J. Krajewski, *Wojenne dzieje Wilna 1939–1945. Losy Polaków, sensacje, zagadki*, Warszawa 2011, s. 11–22; S. Lewandowska, *Życie codzienne Wilna w latach II wojny światowej*, Warszawa 1997, s. 12–45.

do ogólnych wyników wyborów samorządowych, przeprowadzonych w całej Polsce, jednak należy zwrócić uwagę na zróżnicowany elektorat na terytoriach uwarunkowanych historycznie. Tak na przykład Wielkopolskę i Pomorze zdominowała endecja, Małopolskę sanacja, a odpowiednio dużą reprezentację w Radach Miejskich posiadały środowiska żydowskie, w zależności od ich wielkości w konkretnych miastach¹²⁷.

---

¹²⁷ R. Szwed, *Samorządowa Rzeczpospolita 1918–1939. Wybór rozpraw i artykułów*, Częstochowa 2002, s. 113–124; W Wielkopolsce i na Pomorzu Żydzi nie posiadali swojej reprezentacji w samorządzie ponieważ stanowili zaledwie 0,1–0,3% ogółu mieszkańców.

